

БОРІТЬБА З ІНОЗЕМНИМ ФІНАНСУВАННЯМ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КЕРОВАНІСТІ НЕУРЯДОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ В РОСІЇ

Кондратенко О. Ю.,

доктор політичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник відділу проблем світового політичного розвитку

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України

ORCID ID: 0000-0002-1905-934X

olegva@ukr.net

Проаналізовано вплив регуляції фінансування з боку держави на функціонування громадських об'єднань (ГО) та неурядових організацій (НУО) в Росії. З'ясовано, що держава в РФ залишається головним регулятором фінансування ГО та НУО. Натомість єдиним джерелом існування для російських неурядових організацій тривалий час залишалось іноземне фінансування, яке здійснювалось різного роду фондами, заснованими з метою підтримки розвитку громадянського суспільства та світової демократії. Доведено, що іноземне фінансування було особливо необхідним для тих організацій, які виступали з критикою путінського режиму, а відтак позбавлялися будь-якого матеріального сприяння з боку держави. Політичний пресинг щодо НУО зумовив виїзд з країни значної частини активних представників громадянського суспільства та хвилю закриття самих громадянських об'єднань, які оголошувалися так званими іноземними агентами. У той же час держава активізувала матеріальну підтримку лояльних та провладних організацій з тим щоби зберегти їх прихильність та сформувати видимість фасаду громадянського суспільства. Для провладних організацій було сформовано систему цільової грантової підтримки. Тим самим російський авторитарний режим здійснює реалізацію плану підпорядкування неурядового сектора. Влада організувала алгоритм здійснення оподаткування для іноземних організацій, що працювали в Росії, а також скасувала пільги для нелояльних до влади НУО. Підтверджено, що на законодавчому рівні Міністерству юстиції РФ було дозволено на власний розсуд оголошувати будь-які НУО іноагентами. На цьому тлі державою було забезпечено формування й функціонування громадських проурядових структур, відомих як GONGO. Водночас від репресій путінського режиму потерпають і незалежні медіа, які також періодично прираховуються до категорії «іноагентів».

Ключові слова: неурядові організації, громадські об'єднання, громадянське суспільство, Росія, авторитарний режим, законодавча політика, іноземні агенти.

Постановка проблеми. Російська гібридна (2014) та повномасштабна агресія Росії проти України (2024) активізувала наукову увагу щодо суспільних процесів у Російській Федерації та їх впливу на хід російсько-української війни. Варто констатувати, що російська агресивна політика знаходить доволі активну підтримку серед широких верств населення Росії. Адже попри несподіваний наступ Збройних сил України на теренах Курської області у серпні 2024 року рівень підтримки війни проти України в російському суспільстві та рівень популярності В. Путіна знизився не більше ніж на 1,5%. Відтак стійка популярність російського керівництва пояснюється передусім перманентною керованістю громадських інституцій з боку держави. Одним із ключових важелів впливу на громадські організації, передусім неурядові, є регулювання державою їх фінансового забезпечення. Важливим епіцентром наукового політологічного дискурсу є питання фінансування російських громадських та неурядових організацій. Російський авторитарний режим вже тривалий час забезпечує фінансове сприяння шляхом надання грантів лояльним та провладним громадським об'єднанням. Тоді як над опозиційними та відносно самостійними об'єднаннями російська влада здійснює тотальний контроль закордонного фінансового сприяння на законодавчому рівні. Неурядові організації, які підпали під специфічну категорію так званих іноземних агентів через фінансову підтримку Заходу піддаються тиску й переслідуванню з боку держави, що зумовлює порушення їх роботи, а то й ліквідацію.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання іноземного фінансового забезпечення поки не стало об'єктом спеціальних наукових розвідок як в українському, так і зарубіжному дослідницькому середовищі. Адже воно розглядається лише фрагментарно у загальних публікаціях, присвячених стану російського громадянського суспільства, а також його спробам впливати на політичну ситуацію в Росії. У разі якщо говорити про українське дослідницьке та експертне середовище то варто визнати, що питання громадянського суспільства в Росії піднімається переважно лише в журналістських публікаціях, тоді як академічна наукова когорта фактично лишається осторонь висвітлення цієї проблематики.

Помітно іншою є ситуація в західному науковому дискурсі російського громадянського суспільства. Однак і на Заході досі бракує спеціальних досліджень стосовно фінансового забезпечення російських громадянських організацій. Дослідниця російського походження О. Філіпенко, яка нині проживає у Литві, одну зі своїх публікацій присвятила впливу російського суспільства на війну РФ проти України. У своїй статті вона акцентує увагу на переслідуванні російської опозиції, а також на пошуку політичних аргументів у міжсуспільному та міжурядовому діалозі між Заходом і Росією щодо завершення війни. Авторка доводить важливість підтримки діалогу Заходу з Росією з тим щоби вибудувати відносини після відходу В. Путіна від влади. При всьому у статті практично не згадується про фінансовий фактор у діяльності громадських організацій (Filipenko, 2023).

Власну позицію обстоює ще один політолог російського походження – І. Грецький, який емігрував до Естонії. Дослідник стверджує, що з приходом до влади В. Путіна Росія йде шляхом створення контрольованого державою громадянського суспільства. Адже, за його словами, Кремль активно розвивав свою мережу організованих урядом провладних об'єднань (GONGO), водночас обмежуючи іноземне фінансування НУО (Gretskiy, 2023). Дослідниця польського походження М. Доманська, яка працює в Німецькому інституті міжнародної політики і безпеки досліджує питання російських громадських об'єднань в екзилі стверджуючи, що тригером небаченого наростання політичної еміграції стала повномасштабна російсько-українська війна (Domanska, 2023). Цю тему розвивав у своїх дослідженнях і запрошений співробітник берлінського офісу *Transatlantic Trusts GMF*, який активно аналізує стан демократичного російського громадянського суспільства за межами Росії та причини його формування (Bouchet, 2024). Також низка публікацій щодо функціонування російських громадських організацій представлена й науковим доробком викладача Центру російських східноєвропейських та євразійських досліджень та факультету політології Мічиганського університету Н. Форрат (Forrat, 2023).

У зв'язку із зазначеним **метою** нашої публікації є аналіз здійснення тиску на російські громадські об'єднання з боку держави шляхом надання привілеїв у матеріальному сприянні лояльним (провладним) організаціям та створення штучних перепон для неурядових інституцій, які мають джерела фінансування іноземного (передусім західного) походження.

Виклад основного матеріалу. Переслідування та арешти членів російських неурядових організацій (НУО) стали звичайною практикою в Росії та одним із підґрунть для до формування категорії громадських об'єднань, кваліфікованих у якості так званих іноземних агентів. Термін «іноземний агент» став по суті своєрідним ярликом, закріплення якого за певною особою чи організацією зумовило виїзд з країни та хвилю закриття НУО. Відтак цей статус фактично унеможлиблює функціонування та подальшу роботу НУО, яка підпала під категорію так званого іноагента та не зареєструвалася в окремому списку, що слугував своєрідною підзвітністю перед владою.

Слід відзначити, що іноземне фінансування відіграло важливу роль особливо для тих організацій, які критикували державну політику, а тому мали обмаль внутрішніх джерел матеріальної підтримки. Фінансування таких НУО здебільшого надходило з ЄС та США. У свою чергу такі політично активні групи мають проблеми зі збором коштів від російських донорів адже побоювалися повернути увагу з боку путінського режиму. Тим часом поліція вдавалася до обшуків у офісах низки НУО а переслідувань їх активістів. Разом з тим, траплялися й випадки погромів, як це трапилося з Татарським православним центром ще у 2005 році, який фінансувався фондом М. Ходорковського «Відкрита Росія».

На окрему наукову увагу заслуговує питання державного фінансування НУО, яке спрямовується передусім на забезпечення (купівлі) лояльності з боку громадянського суспільства та формування у нього провладних настроїв. Відтак у якості заохочення лояльно налаштованих до влади НУО державою було організовано забезпечення надання цільового фінансування. Ще з 2004 року було сформовано затверджений державою список НУО, які підпадають під надання фінансового сприяння внутрішніми російськими грантодавцями.

2 липня 2008 року В. Путін видав указ, який посилив оподаткування 89 із 101 іноземної неурядової організації, що працювали у Росії та були націлені на активізацію захисту прав людини та навколишнього середовища. Були скасовані податкові пільги для нелояльних до влади НУО, які відтоді мали сплачувати 24-відсотковий податок на всі гранти, надані в Росії. Тим самим російське

керівництво розпочало реалізацію плану підпорядкування неурядового сектора. Такі кроки були спрямовані зокрема й на витіснення західних організацій, які на той час діяли у Росії та заміну їх на російські організації, підпорядковані політичному керівництву держави (Mironova, 2008). Тож обмежуючи іноземне фінансування, держава збільшувала власний розподіл фінансування між НУО, включаючи й обмежену кількість груп, які критично ставилися до політичного керівництва.

У свою чергу липня 2010 року В. Путін, який обіймав тоді посаду прем'єр-міністра, підготував список 14 вітчизняних фондів, чиї гранти не оподатковуються відповідно до статті 217 Податкового кодексу (National in Transit, 2010). Такі фонди створювалися за безпосередньої участі держави з метою забезпечення підтримки та формування лояльності з боку активістських груп російського суспільства. По мірі того як іноземне фінансування російських НУО зменшувалося вони мали отримувати фінансове забезпечення від держави, або безпосередньо від громадян у якості благодійних внесків. На 2011 рік лише 107 із 301 благодійних організацій Росії декларували фінансову інформацію. Держава надавала НУО певну кількість коштів на їх роботу, проте ключовою опцією такого фінансування було моделювання поведінки громадянського суспільства в інтересах влади. Російська влада передає частину функцій некомерційних організацій (НКО), натомість очікує від них повної лояльності. У 2011 році уряд виділив 1 млрд рублів на розвиток інститутів громадянського суспільства. Проте цей мільярд було розподілено між шістьма НУО, які, за твердженням різних критиків, були тісно пов'язані з державою (President Dmitry Medvedev's decree, 2011). Загалом Кремль намагався наростити державне фінансування лояльних НУО у якості засобу кооптації через збільшення виділення президентських грантів.

Помітним кроком щодо наступу на громадські свободи та діяльність НУО стало прийняття відомого закону про так званих іноземних агентів від 20 липня 2012 року (Федеральный закон от 20 июля 2012 года, 2012). Головними цілями НУО, за тодішніми словами В. Путіна, є отримання фінансування від впливових іноземних та вітчизняних фондів та/або обслуговування сумнівних групових і комерційних інтересів. Також він додав, що російські НУО не докладають жодних зусиль для вирішення найгостріших проблем Росії, адже нібито не хочуть образити так званих своїх спонсорів. Відтак Кремль прийняв досить жорсткі заходи щодо іноземного фінансування НУО.

Відповідно до зазначеного закону, будь-які організації, які займаються політичною діяльністю на території Російської Федерації й отримують фінансування із-за кордону, мають реєструватися в окремому списку, що кваліфікує їх як «іноземних агентів» (Федеральный закон «О внесении изменений в отдельные законодательные акты...», 2012). При цьому критерії, за якими визначається така політична діяльність, у законі чітко не прописані, що дає підстави владі переслідувати організації, які працюють у суспільно-гуманітарній сфері як НУО. У 2012 році владою було організовано здійснення перевірки близько тисячі НУО, передусім з метою залякування та перешкоджання їх роботі. Врешті 22 НУО було ідентифіковано як «іноземних агентів». Слід також зважити на таку деталь, що у підсумку було розпущено Моніторингову групу «Голос», визнану також у якості «іноземного агента», а її директор Л. Шибанова змушена була емігрувати за кордон. До кінця 2012 року влада порушила дев'ять адміністративних справ проти громадських організацій та ще п'ять адміністративних справ проти лідерів НУО за нереєстрацію у якості «іноземних агентів». Вказана НУО хоча й відновила свою діяльність, однак працювала вже на більш пасивному рівні (HRW. Russia: "Foreign Agents", 2013).

Чергове уможливлення посилення тиску на громадянське суспільство, що цілком вписувалося в дії влади спрямовані на зниження «іноземного впливу» відбувся після ухвалення так званого закону «Діми Яковлева» у грудні 2012 року. Цей документ став своєрідною дзеркальною відповіддю на прийняття у цьому ж році США «акта Магнітського», що передбачав заборону на в'їзд окремих громадян США, нібито причетних до порушення прав російських громадян й арешту їхніх активів, а також забороняв усиновлення російських дітей громадянами США (Федеральный закон от 28 декабря 2012 года, 2012).

З початком переслідування представників НУО на законодавчому рівні цілий ряд активістів та критиків влади змушені були шукати притулку за кордоном і здавалося б російська влада у значній мірі заохочувала цю тенденцію. Натомість влада дедалі активніше намагалася – залучити на свій бік націоналістичні угруповання, які пропагували ксенофобію та демонстрували лояльність до держави.

4 червня 2014 року В. Путіним було підписано закон, який дозволяє Міністерству юстиції оголошувати НУО іноагентами на власний розсуд (Дополнен перечень оснований для проведения внеплановой проверки, 2014). Користуючись цією правовою нормою до кінця цього року Мініюст прирахував до іноземних агентів близько 30 НУО (О деятельности некоммерческих организаций 4 июня 2014, 2014). Наступного року Міністерство юстиції включило ще 111 НУО до списку так званих іноземних агентів (Сведения реестра НКО, 2016). У травні 2015 року В. Путін підписав закон, який надавав право генеральному прокурору чи його заступниці після відповідного погодження з МЗС оголошувати іноземну чи міжнародну НУО «небажаною», після чого такі організації повинні були закрити свої

офіси в Росії, а їх рахунки також могли бути замороженими (Внесены изменения в отдельные законодательные акты, 2015). До таких «небажаних» організацій у 2015 році прираховували Національний фонд підтримки демократії (*NED*), що базується у США. Згодом до такого типу організацій був доданий Фонд відкритого суспільства та Фонд сприяння Інституту відкритого суспільства (*George Soros' Pro-democracy Charity Banned*, 2015).

Нові зміни до закону про громадські організації та громадських активістів від червня 2016 року, які кваліфікували будь-яку їх діяльність як політичну відривали нові репресивні можливості для влади. Характерно, що цього року до категорії іноагентів було внесене правозахисне та благодійне товариство «Меморіал». Натомість з метою уникнення ярлика іноземного агента НУО намагалися все більше адаптуватися до авторитарного середовища, що остаточно сформувалося в РФ. Натомість ключовим завданням влади за таких обставин стало недопущення завершення формування солідарності громадянського суспільства та власне формування до нього довіри. Отримання ресурсів для забезпечення будь-якої діяльності НУО (навіть не політично та/або громадської) давало всі підстави ідентифікувати таку організацію як «іноземного агента». Як приклад, у вересні 2016 року найвідомішу соціологічну компанію в Росії Левада-Центр було визнано «іноземним агентом». До категорії «іноземних агентів» було віднесено також й низку російських ЗМІ (Федеральный закон от 02.06.2016 г., 2016). Загалом у 2016 році 43 НУО було визнано «іноземними агентами». У 2018 році Міністерство юстиції РФ визнано іноземними агентами 14 НУО, які працювали у сферах прав людини, екології та соціальних питань, включно з краснодарським офісом товариства «Меморіал» (*Freedom House: Nation in Transit, Russia*, 2018).

Тим часом у 2017 році навіть було створено спеціалізовану НУО – Фонд президентських грантів з розгалуженою мережею регіонального представництва. Тоді 970 громадських організацій з усієї Росії отримали президентські гранти. Серед лауреатів три неурядові організації, згодом були визнані іноземними агентами, в тому числі Левада-Центр. Загальна сума грантів склала майже 2,25 мільярда рублів (37 мільйонів доларів), а ще 7 мільярдів рублів (80 мільйонів доларів) було передбачено для розподілу грантів до кінця року (Президентские гранты получили 970 НКО, 2017). Однак, згідно з офіційними даними Мініюсту Росії, у 2017 році неурядові організації отримали понад 1 мільярд доларів США від іноземних донорів. Відтак урядовий підхід по завоюванню громадської довіри не створив достатніх можливостей для російського громадянського суспільства перед лицем політично створених ризиків і червоних ліній (Российские НКО за год получили из-за рубежа 72 млрд рублей, 2017).

У 2018 році було видано Указ Президента РФ №30 «Про гранти Президента РФ, що надаються для розвитку громадянського суспільства», а також затверджено відповідне Положення про гранти Президента РФ задля розвитку так званого громадянського суспільства. У зв'язку з цим у 2020 році згідно податкового кодексу РФ бізнесовим структурам було надано право здійснювати благодійні внески (в межах 1% виручки) на підтримку соціально-орієнтованих (потрібних/провладних) НКО. Таким чином, російський уряд намагається приборкати організації громадянського суспільства зокрема й шляхом розподілу державних і президентських грантів.

На 2019 рік на потреби таких організацій Фондом президентських грантів було виділено близько 18 млрд рублів (Фонд президентських грантов, 2021). У подальшому простуджується постійне збільшення фінансування діяльності провладно орієнтованих НКО як з боку бізнес структур, так із федерального бюджету (Указ Президента РФ от 30 января 2019 г., 2019). До того для досягнення політично прийнятних цілей громадські проурядові структури (*GONGO*) часто організовувалися та фінансувалися групами інтересів та окремими особами, які були безпосередньо пов'язані з режимом. Приміром, у жовтні 2020 року Міністерство освіти РФ своїм указом передало будівлю новоствореному Фонду захисту дітей, утім такий жест, за свідченням експертів, був спрямований на догодження групам інтересів, котрі слугують опорою для путінського режиму – на кшталт Російської православної церкви (Филипенко, 2020).

У грудні 2020 року Держдума РФ внесла зміни до чинного законодавства, згідно з яким будь-який пересічний громадянин, який поширює текстові, аудіо- чи візуальні матеріали для масової аудиторії в інтересах іноземних медіа та агентів зарубіжної підтримки міг бути легально визнаний іноземним агентом (Что Меняется в Законодательстве Об Иноагентах?, 2020). Ця поправка покликана була перетворити законодавство на потенційний засіб масових репресій проти будь-якого опозиційного діяча, а також на правовий інструмент, що забороняє будь-яким так званим іноземним агентам здійснювати публічну діяльність.

Також згідно законодавства щодо обмеження діяльності іноагентів будь-яка НУО, що отримує фінансування від іноземного джерела та не реєструється як «іноземний агент» може бути притягнута до відповідальності через стягнення штрафу, залучення до суспільних робіт, чи позбавленням волі її представників терміном до двох років. Паралельно у медіа розгорнулася активна кампанія щодо дискредитації «іноземних агентів», які нібито підривають національний суверенітет Росії та є чужими для

її суспільства. На цьому тлі влада розпочала практикувати вибіркові судові переслідування з метою залякування найактивніших представників громадянського суспільства та широкі його верстви загальною. Приміром, застосовувалися статті Кримінального кодексу РФ, зокрема й щодо виправдання тероризму. На цьому тлі проводилися обшуки у представників організацій, котрі кваліфікувалися як такі, що виконують функції «іноземних агентів» (Васильєва, 2022).

У грудні 2020 року в обмежувальне законодавство було внесено чергові зміни згідно якого будь-хто з росіян міг бути внесеним до категорії іноагентів. Згодом – у 2021 році Міністерство юстиції РФ почало вести два реєстри іноземних агентів: один для НУО Росії, а інший для ЗМІ. У той же час, починаючи з 2021 року неможливість зареєструватися в РФ у якості іноагента загрожує штрафами та кримінальними переслідуваннями. Цього ж року внесення російських НУО до розряду іноагентів набуло рекордної кількості, склавши 97 організацій (Kartsev, 2020). 29 червня 2022 року Держдума ухвалила закон про так звані небажані організації (такі собі *organization non grata*). Згідно цього закону будь-які іноземні чи міжнародні НУО, котрі надають послуги чи перераховують гроші організаціям зі статусом небажаної, так само визначаються у якості небажаних та підлягають кримінальному переслідуванню. Саме тому кількість так званих небажаних організацій різко розширився (Freedom House: Nation in Transit – Russia, 2020). Відтак чергова правка до закону про так званих іноземних агентів дозволила владі класифікувати навіть ті НУО у якості іноагентів, які отримують підтримку від іноземних акторів нематеріального характеру (Russian Journalists, 2022). До числа «іноземних агентів» активно прираховували тепер і журналістів, які намагалися провадити незалежну професійну діяльність та захищати права людини.

У грудні 2022 року була ухвалена нова редакція закону РФ про «іноземних агентів» під назвою «Про контроль за діяльністю осіб, які перебувають під іноземним впливом» (Федеральный закон «О контроле за деятельностью лиц, находящихся под иностранным влиянием», 2022). Цей закон розширив спектр претензій до осіб та НУО, які можуть бути визначені у якості «іноземних агентів». Закон також посилив дискримінаційні обмеження щодо участі можливих «іноземних агентів» у суспільно-політичному та професійному житті держави, зокрема працювати педагогами у державних та муніципальних організаціях, а також загалом навчати неповнолітніх і поширювати серед них будь-яку інформацію. Також «іноагенти», згідно законодавства, не можуть зможуть бути членами виборчих комісій, брати участь у створених владою консультативних, дорадчих та експертних органах, проводити незалежну антикорупційну експертизу та публічні заходи (У Росії набрав чинності закон, 2022). Такий стан речей у підсумку унеможливив функціонування незалежних НУО в Росії, що власне і наблизило її до встановлення закритого авторитарного режиму.

Також у 2022 році програма президентських грантів була зокрема спрямована на підтримку воєнних ініціатив на сході України, а також на підтримку російських громадян за кордоном, проекти соціального захисту та патріотичного виховання. Відтоді ще більш жорстко встановлювалася заборона на іноземне фінансування російських НУО (Russian Journalists, 2022).

Отже, попри активізацію громадянського суспільства та НУО у 1990-х роках, з приходом до влади В. Путіна активізувався політичний тиск на громадські організації та об'єднання. Разом з тим, активізувалася фінансування лояльних до влади НУО та підтримка громадських проурядових організацій (GONGO).

Наразі в Росії Міністерство юстиції веде реєстр із понад 200 «іноземних агентів», які, за твердженням влади, отримували іноземне фінансування задля здійснення політичної діяльності. У липні 2023 року Держдума Росії схвалила законопроект, який забороняє співробітництво з незареєстрованими іноземними НУО. Відтак особи, які беруть участь чи співпрацюють з незареєстрованою НУО іноземного походження можуть піддаватися адміністративному та кримінальному покаранню з потенційним позбавленням волі до двох років (Russia: Bill Bans Work with Most Foreign, 2023).

Відтоді влада паралельно здійснювала й «зачистку» російських університетів від іноземних викладачів, академічному середовищу було дедалі складніше отримувати гранти від іноземних фондів, а російські науковці змушені подавати свої статті на перевірку ФСБ перед тим як відвідувати конференції чи публікувати їх у наукових виданнях. Також згідно закону «Про освітню діяльність», що набув чинності 1 липня 2021 року усі освітні заходи – від науково-популярних лекцій до міжнародної співпраці між університетами піддаються контролю з боку уряду (Russia tightens state control, 2021).

Попри тиск громадянського суспільства та НУО на кшталт Комітету солдатських матерів російське керівництво продовжувало заперечувати участь російських військових у бойових діях на сході України, адже у незалежних медіа дедалі ширилася інформація про їх загибель на Донбасі. Проти НУО та противників російської військової агресії посилюються репресії, адже незалежні журналісти, які намагалися висвітлити інформацію про загибель солдатів в Україні піддавалися нападам невідомих та переслідувань з боку поліції.

Міжнародні НУО з оцінки розвитку світової демократії на кшталт «*Freedom House*» відзначали, що попри остаточне завершення транзиту Росії у 2021–2022 роках до авторитаризму (РФ у рейтинговому вимірюванні міжнародних НУО залишається консолідованим авторитарним режимом – Авт.) громадський сектор залишався активним незважаючи на обмежувальні правила, відсутність незалежних джерел фінансування й державний тиск. Не сприяло розвитку громадянського суспільства й тотальна корупція серед еліт, які з цього року на законодавчому рівні забезпечили собі захист персональних даних, ускладнює нагляд за ними з боку НУО та громадянського суспільства в цілому (Freedom House: Nation in Transit – Russia, 2022). До всього слід додати, що незалежні медіа Росії продовжували потерпати від репресій з боку державної влади, а також переслідувань журналістів і цензури. На цю проблему накладається й брак автономії судової системи від виконавчої влади та служб безпеки, яка використовується у якості інструменту політичного гноблення.

Висновки. Таким чином, боротьба з так званими іноземними агентами, що була задекларована на законодавчому рівні, стала для путінського режиму вагомим інструментом наступу на громадські свободи та громадське суспільство в цілому. Для російських незалежних НУО, за умов відсутності координації фінансової підтримки з боку держави, іноземне фінансування було єдиним легітимним джерелом їх матеріальної підтримки. Головним же завданням для путінського режиму було унеможливити здійснення фінансової підтримки та матеріального супроводу російських громадських об'єднань із Заходу. У той же час держава намагається спрямовувати фінансові ресурси з метою формування лояльності громадських об'єднань та своєрідного фасаду повноцінного громадянського суспільства. Влада постійно контролювала розподіл грантів для провладних НУО задля заручення підтримкою тих суспільних верств, які складають необхідний базис підтримки російського режиму. На законодавчому рівні було відпрацьовано регулювання обмеження фінансового сприяння російським НУО. До того ж, представники низки НУО, які намагалися демонструвати самостійність, часто піддаються політичному тиску та кримінальним переслідуванням. Відтак всі НУО, які мали іноземне джерело фінансування зобов'язувалися реєструватися та декларувати фінансування перед владою. Своєрідний ярлик іноагента унеможлиблював громадську діяльність таких НУО в Росії.

Kondratenko O. Combating foreign funding as a mechanism for ensuring the controllability of non-governmental organizations in Russia

The impact of state funding regulation on the functioning of non-governmental organizations (NGOs) and non-governmental organizations (NGOs) in Russia is analysed. It was found that the state in the Russian Federation remains the main regulator of funding of NGOs and NGOs. Instead, the only source of existence for Russian non-governmental organizations for a long time remained foreign funding, which was provided by various foundations established to support the development of civil society and world democracy. It has been proven that foreign funding was especially necessary for those organizations that were critical of the Putin regime, and therefore deprived of any material support from the state. Political pressure on NGOs led to the departure of a significant part of active representatives of civil society from the country and a wave of closure of civil associations themselves, which were declared by so-called foreign agents. At the same time, the state intensified material support of loyal and pro-government organizations in order to maintain their support and create the visibility of the facade of civil society. A system of targeted grant support was formed for pro-government organizations. Thus, the Russian authoritarian regime is implementing a plan to subjugate the non-governmental sector. The authorities organized a tax algorithm for foreign organizations working in Russia, and also canceled benefits for NGOs disloyal to the authorities. It was confirmed that at the legislative level the Ministry of Justice of the Russian Federation was allowed to declare any NGOs as foreign agents at its own discretion. Against this background, the state ensured the formation and functioning of public pro-government structures, known as GONGOs. At the same time, independent media, which are also periodically included in the category of "foreign agents", suffer from the repressions of the Putin regime.

Key words: non-governmental organizations, public associations, civil society, Russia, authoritarian regime, legislative policy, foreign agents.

Література:

1. Васильева А. У правозащитников ищут следы оправдания терроризма. В офисах «Мемориала» и «Гражданского содействия» вчера прошли обыски. *Коммерсантъ*. 2022. 05 мая. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5249100>.
2. Внесены изменения в отдельные законодательные акты. *Kremlin.ru*. 2015. 23 May. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/49511>.
3. Дополнен перечень оснований для проведения внеплановой проверки некоммерческих организаций. *Kremlin.ru*. 2014. 4 июня. URL: <http://kremlin.ru/acts/45840>.
4. О деятельности некоммерческих организаций 4 июня 2014. *Министерство юстиции РФ*. URL: <http://unro.minjust.ru/NKOForeignAgent.aspx>.
5. Президентские гранты получили 970 НКО из 79 регионов России. *Interfax*. 2017. 1 августа. URL: <http://www.interfax.ru/russia/572957>.
6. Российские НКО за год получили из-за рубежа 72 млрд рублей. *BBC Russia*. 2017. 28 апреля. URL: <http://www.bbc.com/russian/news-39748105>.
7. Сведения реестра НКО, выполняющих функции иностранного агента. *Министерство юстиции*. 2016. 13 января. URL: <http://unro.minjust.ru/NKOForeignAgent.aspx>.
8. У Росії набрав чинності закон, що дозволяє масово оголошувати людей «іноагентами». *Радіо Свобода*. 2022. 1 грудня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-inoahenty/32157473.html>.
9. Указ Президента РФ от 30 января 2019 г. №30 «О грантах Президента Российской Федерации, предоставляемых на развитие гражданского общества». URL: <https://base.garant.ru/72160894/>.
10. Федеральный закон «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента» от 20.07.2012 № 121-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_132900.
11. Федеральный закон «О контроле за деятельностью лиц, находящихся под иностранным влиянием» от 14.07.2022 №255-ФЗ (последняя редакция). URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_421788/.
12. Федеральный закон от 02.06.2016 г. №179-ФЗ. *Президент Российской Федерации*. 2006. 2 Июня. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/40857>.
13. Федеральный закон от 20 июля 2012 года №121-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части регулирования деятельности некоммерческих организаций, выполняющих функции иностранного агента». URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_132900/.
14. Федеральный закон от 28 декабря 2012 года № 272-ФЗ «О мерах воздействия на лиц, причастных к нарушениям основополагающих прав и свобод человека, прав и свобод граждан Российской Федерации». URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Федеральный_закон_от_28.12.2012_№_272-ФЗ.
15. Филипенко А. В России Создали Фонд Защиты Детей. *RBC*. 2020. 6 Октября. URL: <https://www.rbc.ru/politics/06/10/2020/5f7c754e9a794785dcd15452>.
16. Фонд президентских грантов. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D0%BD%D0%B4_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B2.
17. Что меняется в Законодательстве Об Иноагентах? *Государственная Дума*. 2020. 23 Декабря. URL: <http://duma.gov.ru/news/50387/>.
18. Bouchet N. Democratic Russian Civil Society Outside Russia? A Window of Opportunity for Support: Report. URL: <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2024-07/Bouchet%20-%20Russia%20emigrants%20-%20report%20%281%29.pdf>.
19. Domanska M. Russian Civil Society Actors in Exile. An underestimated agent of change. *Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*. 11th May. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C26/>.
20. Filipenko A. A strong Russian civil society: The key to ending the war in Ukraine? *European Leadership Network*. 2023. 6th June. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/310964/302248>.
21. Forrat N. Civil Society in Russia: Compliance with and Resistance to the State. *Russian Politics Today. Stability and Fragility*. Cambridge: Cambridge University Press, 2023. P. 408–430.
22. Freedom House: Nation in Transit 2018 – Russia. URL: <https://freedomhouse.org/country/russia/nations-transit/2018>.
23. Freedom House: Nation in Transit 2022 – Russia. URL: https://freedomhouse.org/country/russia/nations-transit/2022#footnote6_t2z9wjl.
24. George Soros' Pro-democracy Charity Banned in Russia for Being a Threat to State. *Telegraph*. 2015. 30 November. URL: <http://www.telegraph.co.uk/finance/globalbusiness/12026144/George-Soros>.

25. Gretskiy I. Is There Life in the Desert? Russian Civil Society After the Full-Scale Invasion of Ukraine. *International Centre for Defence and Security*. 2023. 12th May. URL: <https://icds.ee/en/is-there-life-in-the-desert-russian-civil-society-after-the-full-scale-invasion-of-ukraine/>.
26. HRW. Russia: "Foreign Agents". Law Hits Hundreds of NGOs: Updated December 26, 2013. *News Release*. 2013. 26 December. URL: <http://www.hrw.org/news/2013/12/26/russia-foreign-agents-law-hits-hundreds-ngos-updated-december-26-2013>.
27. Kartsev D. What you need to know about Russia's updated 'foreign agent' laws. *Meduza*. 2020. 28th December. URL: <https://meduza.io/en/feature/2020/12/28/what-you-need-to-know-about-rus>.
28. Mironova S. Russia: No Country for Charitable Souls. *Eurasianet*. 2008. 1 August. URL: <https://eurasianet.org/russia-no-country-for-charitable-souls>.
29. National in Transit 2010. Democratization from Central Europe to Eurasia. Edited by Lisa Mootz New York; Washington; Budapest: Freedom House, 2010. P. 442-443.
30. President Dmitry Medvedev's decree, 2 March 2011. URL: <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;1547724>.
31. Russia tightens state control over education. *The Bell*. 2021. 21th March. URL: <https://en.thebell.io/russia-tightens-state-control-over-education/>.
32. Russia: Bill Bans Work with Most Foreign Groups. Latest Measure to Repress Civil Society. *Human Rights Watch*. 2023. 25th July. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/07/25/russia-bill-bans-work-most-foreign-groups>.
33. Russian Journalists, Political Scientist Declared Foreign Agents, *The Moscow Times*. 2022. 15th April. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2022/04/15/russian-journalists-political>.

References:

1. Vasileva A. U pravozashitnikov ishut sledy opravdaniya terrorizma. V ofisah «Memoriala» i «Grazhdanskogo sodejstviya» vchera proshli obyski. *Kommersant*. 2022. 05 maya. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/5249100>.
2. Vneseny izmeneniya v otdelnye zakonodatelnye akty. *Kremlin.ru*. 2015. 23 May. URL: <http://kremlin.ru/acts/news/49511>.
3. Dopolnen perechen osnovanij dlya provedeniya vneplanovoj proverki nekommercheskih organizacij. *Kremlin.ru*. 2014. 4 iyunya. URL: <http://kremlin.ru/acts/45840>.
4. O deyatelnosti nekommercheskih organizacij 4 iyunya 2014. Ministerstvo yusticii RF. URL: <http://unro.minjust.ru/NKOForeignAgent.aspx>.
5. Prezidentskie granty poluchili 970 NKO iz 79 regionov Rossii. *Interfax*. 2017. 1 avgusta. URL: <http://www.interfax.ru/russia/572957>.
6. Rossijskie NKO za god poluchili iz-za rubezha 72 mlrd rublej. *BBC Russia*. 2017. 28 aprelya. URL: <http://www.bbc.com/russian/news-39748105>.
7. Svedeniya reestra NKO, vpolnyayushih funkcii inostrannogo agenta. Ministerstvo yusticii. 2016. 13 yanvarya. URL: <http://unro.minjust.ru/NKOForeignAgent.aspx>.
8. U Rosii nabrav chynnosti zakon, shcho dozvoliaie masovo oholoshuvaty liudei «inoahentamy». *Radio Svoboda*. 2022. 1 hrudnia. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-rosia-inoahenty/32157473.html>.
9. Ukaz Prezidenta RF ot 30 yanvarya 2019 g. №30 «O grantah Prezidenta Rossijskoj Federacii, predostavlyaemyh na razvitie grazhdanskogo obshestva». URL: <https://base.garant.ru/72160894/>.
10. Federalnyj zakon «O vnesenii izmenenij v otdelnye zakonodatelnye akty Rossijskoj Federacii v chasti regulirovaniya deyatelnosti nekommercheskih organizacij, vpolnyayushih funkcii inostrannogo agenta» ot 20.07.2012 № 121-FZ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_132900.
11. Federalnyj zakon «O kontrole za deyatelnostyu lic, nahodyashihsia pod inostrannym vliyaniem» ot 14.07.2022 №255-FZ (poslednyaya redakciya). URL: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_421788/.
12. Federalnyj zakon ot 02.06.2016 g. №179-FZ. Prezident Rossijskoj Federacii. 2006. 2 iyunya. URL: <http://kremlin.ru/acts/bank/40857>.
13. Federalnyj zakon ot 20 iyulya 2012 goda №121-FZ «O vnesenii izmenenij v otdelnye zakonodatelnye akty Rossijskoj Federacii v chasti regulirovaniya deyatelnosti nekommercheskih organizacij, vpolnyayushih funkcii inostrannogo agenta». URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_132900/.
14. Federalnyj zakon ot 28 dekabrya 2012 goda № 272-FZ «O merah vozdejstviya na lic, prichastnyh k narusheniyam osnovopolagayushih prav i svobod cheloveka, prav i svobod grazhdan Rossijskoj Federacii». URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Federalnyj_zakon_ot_28.12.2012_№_272-FZ.

15. Filipenok A. V Rossii Sozdali Fond Zashity Detej. RBK. 2020. 6 Oktyabrya. URL: <https://www.rbc.ru/politics/06/10/2020/5f7c754e9a794785dcd15452>.
16. Fond prezidentskih grantov. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%BE%D0%B-D%D0%B4_%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE-%D0%B2.
17. Chto menyaetsya v Zakonodatelstve Ob Inoagentah? Gosudarstvennaya Duma. 2020. 23 Dekabrya. URL: <http://duma.gov.ru/news/50387/>.
18. Bouchet N. (2024). Democratic Russian Civil Society Outside Russia? A Window of Opportunity for Support: Report. URL: <https://www.gmfus.org/sites/default/files/2024-07/Bouchet%20-%20Russia%20emigrants%20-%20report%20%281%29.pdf>.
19. Domanska M. (2023, May 11). Russian Civil Society Actors in Exile. An underestimated agent of change. *Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*. 11th May. URL: <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2023C26/>.
20. Filipenko A. (2023, June 6). A strong Russian civil society: The key to ending the war in Ukraine? *European Leadership Network*. URL: <https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/310964/302248>.
21. Forrat N. (2023). Civil Society in Russia: Compliance with and Resistance to the State. *Russian Politics Today. Stability and Fragility*. Cambridge: Cambridge University Press. P. 408–430.
22. Freedom House: Nation in Transit – Russia (2018). URL: <https://freedomhouse.org/country/russia/nations-transit/2018>.
23. Freedom House: Nation in Transit – Russia (2022). URL: https://freedomhouse.org/country/russia/nations-transit/2022#footnote6_t2z9wj1.
24. George Soros' Pro-democracy Charity Banned in Russia for Being a Threat to State (2015, November 30). *Telegraph*. URL: <http://www.telegraph.co.uk/finance/globalbusiness/12026144/George-Soros>.
25. Gretskiy I. (2023, May 12). Is There Life in the Desert? Russian Civil Society After the Full-Scale Invasion of Ukraine. *International Centre for Defence and Security*. URL: <https://icds.ee/en/is-there-life-in-the-desert-russian-civil-society-after-the-full-scale-invasion-of-ukraine>.
26. HRW. Russia: "Foreign Agents". Law Hits Hundreds of NGOs: Updated December 26, 2013 (2013, December 26). *News Release*. 2013. 26 December. URL: <http://www.hrw.org/news/2013/12/26/russia-foreign-agents-law-hits-hundreds-ngos-updated-december-26-2013>.
27. Kartsev D. (2020, December 28). What you need to know about Russia's updated 'foreign agent' laws. *Meduza*. URL: <https://meduza.io/en/feature/2020/12/28/what-you-need-to-know-about-rus>.
28. Mironova S. (2008, August, 1) Russia: No Country for Charitable Souls. *Eurasianet*. URL: <https://eurasianet.org/russia-no-country-for-charitable-souls>.
29. National in Transit 2010. Democratization from Central Europe to Eurasia (2010). Edited by Lisa Mootz. New York; Washington; Budapest: Freedom House. P. 442–443.
30. President Dmitry Medvedev's decree (2011, March 2). URL: <http://graph.document.kremlin.ru/page.aspx?1;1547724>.
31. Russia tightens state control over education (2021, March 21). *The Bell*. URL: <https://en.thebell.io/russia-tightens-state-control-over-education/>.
32. Russia: Bill Bans Work with Most Foreign Groups. Latest Measure to Repress Civil Society (2023, July 2025). *Hunan Rights Watch*. URL: <https://www.hrw.org/news/2023/07/25/russia-bill-bans-work-most-foreign-groups>.
33. Russian Journalists, Political Scientist Declared Foreign Agents (2022, April 15). *The Moscow Times*. URL: <https://www.themoscowtimes.com/2022/04/15/russian-journalists-political>.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2024

Стаття рекомендована до друку 13.09.2024